

יד ושם

ירושלים

גיליון מיוחד, אביב תש"ף, 2020

הצלה בידי יהודים בשואה

סולידריות בעולם מתפרק

יום הזיכרון לשואה ולגבורה תש"ף

הצלה בידי יהודים בשואה

יו"ר המועצה: הרב ישראל מאיר לאו
נגיד המועצה: ד"ר משה קנטור
סגן יו"ר המועצה: ד"ר יצחק ארד
יו"ר ההנהלה: אבנר שלו
מנכ"לית: דורית נובק

ראש המכון הבין-לאומי לחקר השואה והמופקד על הקתדרה לחקר השואה על שם ג'ון ניימן: פרופ' דן מכתן
ההיסטוריונית הראשית: פרופ' דינה פורת
יועץ אקדמי:
פרופ' יהודה באואר
חברי הנהלת יד ושם:
שמואל אבואב, יוסי אחימאיר, ארז אשל,
פרופ' בולסלוב (בולק) גולדמן, ד"ר דוד ברייקסטון,
אברהם דובדבני, משה העליון, ד"ר לורנס ויינבאום,
עו"ד שושנה וינשל, דודי זילברשלב, יחיאל לקט,
דניאל עטר, עו"ד תמר פלד-אמיר, עו"ד שלומית קסירר,
ברוך שוב, דלית שטאובר, אבנר שלו, ד"ר זהבה תנא

מערכת כתב העת

עורכת ראשית: איריס רוזנברג
עורכת בפועל: לאה גולדשטיין
חברי מערכת:
שימי אלן
טל בן-עזרא
דבורה ברמן
סוזן ויסברג
דנה ויילר-פולק
דנה פורת
מריסה פיין
לילך תמיר-איטח

רכזת מערכת: מירי רבינוביץ' ניסים
עריכת לשון: יובל אלעזרי

סיוע: אלכסנדר אברהם, אמנדה שמולביץ
צילום: ישראל הדרי, נועם מושקוביץ
הפקה: אייביסי דפוס דיגיטלי בע"מ
עיצוב: סטפני ורותי עיצוב

כתב העת מתפרסם בסיוע קבוצת עזראלי.

ISSN 0793-6974

©אפשר לצטט תוך ציון המקור.

רשות הזיכרון – יד ושם
נתמכת בפעולותיה על ידי

משרד החינוך

וועידת התביעות

■ **בתקופת השואה הייתה גיזי פליישמן מברטיסלווה שבסלובקיה אישה בשנות הארבעים לחייה, אם לשתי בנות שהעלתה לארץ ישראל לפני המלחמה.** במשך שנים עסקה בפעילות ציבורית בתחומי הרווחה, החינוך, הכשרת הנוער וההגירה היהודית והייתה פעילה בארגון יוצ"ו ובג'וינט. בראשית שנת 1942 עם היודוע לפליישמן וחבריה על התוכנית לגירוש יהדות סלובקיה, התגבשה בברטיסלווה קבוצת מחתרית של אנשי ציבור שנקראה לימים "קבוצת העבודה". בזכות כישוריה הארגוניים וקשריה עם גורמים שונים בממשל הסלובקי נעשתה פליישמן למנהיגת הקבוצה לצד הרב וייסמנדל, אישה יחידה בין גברים. באביב 1942 פעלה עם חבריה להפסקת הגירושים מסלובקיה לפולין. נוסף על מבצעי סיוע והצלה פעלה

■ **בשער:** הכרזה הזוכה ב"מעצבים זיכרון" – תחרות עיצוב הכרזה הממלכתית ליום הזיכרון לשואה ולגבורה תש"ף. את הכרזה עיצבה רותם שריר, בת 24 מודיעין, סטודנטית שנה ג' לתקשורת חזותית במרחב במכללה למינהל ראשון לציון. משפחתה המורחבת של רותם חוותה את מאורעות השואה בעיר טריפולי בלב.

בכרזה, שבה רישום פחם לירי של שני זוגות רגליים החולקות זוג אחד של נעליים, עולה במלוא עוצמתו נושא שתפוח הגורל היהודי בתקופת השואה. הרגליים אינן מרמזות לזהות מגדרית כלשהי, אך רישומן המדוקדק והרגיש מפצה על כך ומדגיש מסר הומניסטי על האדם. הרישום מצליח להעביר את תחושת הפגיעות ושבריריות חיי היהודי בשואה.

המתבונן בכרזה חווה את השניים שחולקים זוג אחד של נעליים. כתוצאה מכך הוא מקבל תזכורת להיותו של היהודי קורבן נרדף בתקופת השואה, ויחד עם זאת הוא חווה את המעשה האצילי של חלוקת זוג הנעליים, רכושם הדל והמתעתע של אסירים השותפים לגורל שנכפה עליהם. כל אחד מהשניים נשאר יחף למחצה בעצמו, ובעצם הקרבת נעל אחת למען רעהו מפנין סולידריות וחמלה. ההליכה מעוררת במתבונן אסוציאציה לצעדות המוות, והרקע הלבן המקיף את רישום הפחם נדמה למרחבי השלבן שבהם בוססו האסירים משתתפי הצעדות. רישום הפחם אף מתכתב עם מעשה האמנות בתקופת השואה, שבמהלכה אמנים נאלצו ליצור בתנאים לא תנאים תוך שימוש בחומרים מזדמנים ותוך סיכון חייהם בעצם עיסוקם באמנות.

להזעיק את העולם החופשי להפסקת ההשמדה. ב-6 בספטמבר 1942 כתבה גיזי פליישמן לבתה עליזה בארץ: "הגורל רצה שלא נוכל להיות ביחד [...] אך אותו גורל גם רצה שבשנות הסבל הקשות ביותר של עמנו ממלאת אמן שליחות להקל על סבל גדול זה. אם אעבור תקופה קשה זאת, אני חושבת שאוכל לומר שלא חייתי את חיי לשווא. ברוח זו את חייבת לשאת את הפרידה, היות שמעל לכל סבל אישי עומד כלל ישראל". גיזי פליישמן וחברי קבוצת העבודה הם חלק מתופעה רחבה של יהודים שסיכנו את עצמם כדי להציל את בני עמם בזמן המשטר הגרמני הנאצי, ששאף להכחיד את היהודים במסגרת "הפתרון הסופי" ונעזר במשתפי פעולה מקרב בני העמים הכבושים שלקחו חלק פעיל במלאכת הרדיפה ולעיתים אף הרצח. במציאות הזאת שבה כל יהודי נרדף, בתקופה קיצונית כל כך וחסרת תקדים אך טבעי הוא שהפרט יתרכז בניסיונות להצלת עצמו, משפחתו וקרוביו. אף שהקביעה ש"כל ישראל ערבים זה בזה" היא עיקרון שהעם היהודי התחנך לאורו לאורך הדורות, עצם הבחירה להושיט יד מתוך סיכון חיים אינה מובנת מאליה. יהודים שניסו להציל יהודים אחרים הסתכנו סיכון כפול שכן גם הם נרדפו על פי המדיניות הגרמנית הנאצית הרצחנית. יהודים הצילו

המניע המרכזי לפעילותם היה תפיסתם הנכוחה את המציאות, מודעותם לגורל הצפוי לכל היהודים ומחויבותם העמוקה לסולידריות יהודית

יהודים אחרים שלא הכירו ולא דווקא את קרוביהם או את מכריהם, בלי תמורה, גמול או התניה כלשהי למעשיהם. המניע המרכזי לפעילותם היה תפיסתם הנכוחה את המציאות, מודעותם לגורל הצפוי לכל היהודים ומחויבותם העמוקה לסולידריות יהודית.

פעולות ההצלה התבצעו במסגרת יוזמות של יחידים או כחלק מפעילות של ארגונים, מחתרות או מוסדות יהודיים שונים. הן התקיימו בארצות שבהן נרדפו היהודים ובארצות שאליהן ברחו. ניסיונות ההצלה התבצעו באמצעים מגוונים ובכללם הברחה ומעבר גבולות, הכנה והפצה של מסמכים מזויפים, סיוע בהגירה או בהסתרה, והקמת מוסדות סעד ורווחה לטובת כלל הציבור היהודי הנרדף.

בצרפת פעל ארגון אוז"ה (OSE) להוצאת ילדים ומבוגרים ממחנות הסגר ולהעברתם למוסדות ילדים

סולידריות בעולם מתפרק

הנושא המרכזי של יום הזיכרון לשואה ולגבורה תש"ף

■ אהרון מנצ'ר (במרכז) על סיפון אונייה עם קבוצת בני נוער יהודים מווינה אותם הצילה והעלה לארץ ישראל בפברואר 1939 | מוזיאון בית לוחמי הגטאות, ארכיון התצלומים

רבות מיוזמות ההצלה היהודיות חבות חוב גדול לסיוע שקיבלו מידיהם של לא-יהודים, ביניהם חסידי אומות עולם, שהושיטו סיוע ותמיכה. התופעה של סולידריות יהודית ואומץ הלב של יחידים וקבוצות בתקופת השואה מלמדת כי בשעה של סכנה קיומית נשמרה הסולידריות ואומצו ערכים אנושיים ומוסריים ובכללם הרצון והמחויבות לסייע לזולת. המצילים היהודים התמודדו לא אחת עם קשיים ודילמות ואף על פי כן בחרו בעשייה למען אחיהם הנרדפים. על העם היהודי לזכור וללמד את התופעה המופלאה הזאת.

כשנמלט אל היער החליט טוביה ביילסקי להקים יחידת פרטיזנים שתורכב ממשפחות, ובכללם ילדים, נשים וזקנים. החזון והייעוד של הגדוד שהקים היה שהצלת נפשות חשובה יותר מכל דבר אחר. מוטב להציל נפש אחת מישראל, אמר, מלהרוג עשרים גרמנים.

המצילים היהודים התמודדו לא אחת עם קשיים ודילמות ואף על פי כן בחרו בעשייה למען אחיהם הנרדפים

הדוגמאות האלה של ניסיונות סיוע הן רק חלק קטן ממעשי הצלה של יהודים בידי יהודים ויש בהן כדי ללמד על עצם העשייה והיקפה. לא כל ניסיון הצלה צלח. על אף ניסיונות ההצלה הרבים של יהודים בידי יהודים לא התאפשרה כמעט הצלה עקב המדיניות הגרמנית הנאצית הרצחנית. רוב היהודים שחיו תחת הכיבוש הגרמני הנאצי נרצחו בשואה. שמואל אוסולד רופאיין מסר מידע ליהודי גטו מיר בבלרוס וסייע בבריחתם ליער, אבל רק מעטים מקרב יהודי הגטו שברחו שרדו. פעולות הצלה רבות של יהודים לא תועדו ולא השתמרו בשל חשאיותן ומכיוון שהמעורבים בהן נרצחו.

ולבתיים פרטיים מתוך כוונה להסתירם. תנועות שונות שבהן השתתפו בני נוער וצעירים כגון תנועת הנוער הציוני והצופים פעלו להסתיר ילדים ולהעבירם לשווייץ ולספרד. בהונגריה הבריחו ב-1944 תנועות הנוער תחת הכיבוש הגרמני הנאצי יהודים והעבירו אותם את הגבול לרומניה, ייצרו תעודות מזויפות מצילות חיים והצילו ילדים בבתי יתומים שהקימו ברחבי בודפשט.

בליטא פעל זרח ורהפטיג להצלתם של תלמידי ישיבות ובהולנד פעלו הני ויהושע בירנבאום להצלת ילדים יתומים – תחילה במחנה המעבר וסטרבורק ובהמשך במחנה ברנן בלזן שאליו גורשו. ברומניה פעלה ההנהגה היהודית, בראשותו של ד"ר וילהלם פילדרמן, לסייע ליהודים שגורשו לחבל טרנסניסטריה. היא העבירה לשם מזון, ואף פתה חלק מן האנשים בכסף. ארגונים יהודיים שהתרכזו בשווייץ הניטרלית פעלו להברחת יהודים לשווייץ.

מדליקי המשואות תש"ף

אהוד אמיר

חיים ארביב

■ **חיים ארביב נולד ב-1934 בעיר בנגאזי בלוב, שהייתה אז תחת שלטון איטליה.** הוא היה בן זקונים למשפחה מסורתית בת תשע נפשות, שהתגוררה בשכונה מעורבת של ערבים ושל יהודים ואיטלקים. בשלהי 1940 כבשו הבריטים את לוב מידי האיטלקים, אבל ב-1941 כבשה גרמניה את האזור והחזירה את השלטון לאיטלקים. בעת הקרבות היו חיים ואמו נמלטים ברגל מהעיר ומחפשים מחסה מפני ההפצצות. לאחר חידוש השלטון האיטלקי הורע היחס ליהודים, משום שהשלטונות והאיטלקים המקומיים ראו בהם משתפי פעולה עם האויב. יהודים בבנגאזי נעצרו, נאסר עליהם לעסוק במסחר, ורכוש יהודי רב הוחרם.

בשנת 1942 גורשו חיים ובני משפחתו למחנה הריכוז ג'אדו, מרחק 1,200 ק"מ מבנגאזי. לפני שנלקחו מביתם, הספיקו הוריו של חיים להחביא מטבעות זהב בתוך כיכרות לחם, בדפנות של המזוודות ובחגורות, בתקווה שאלה יסייעו למשפחה לשרוד. במחנה כל משפחה קיבלה שטח קטן בצריף, ורק מחיצות סדינים הפרידו בין משפחה למשפחה. המזון היה מועט, וכלל

בעיקר לחם מעופש. בני המשפחה שרדו בזכות אחיו הבכור ואחותו הגדולה של חיים, שהשתמשו במטבעות הזהב המוברחים כדי לקנות לחם מהבדואים בסביבה. המסחר הזה היה כרוך בסיכון רב, כי לעתים היו

השומרים יורים במי שהתקרב לגדרות המחנה. מי שניסה לברוח נורה למוות.

מאות מהיהודים במחנה ג'אדו גוועו ברעב ובמחלות. עם הנספים נמנתה אחיינית של חיים, שנולדה במחנה ומתה ברעב. בסוף 1942 שמע חיים כי עומדים לרצוח את הגברים היהודים הכלואים במחנה. חיים רץ אל המקום שבו רוכזו האסירים, וכאשר מצא את אביו, נצמד אליו כשהוא מתייפח בבכי. לבסוף בוטלה ההוצאה להורג.

עם השחרור בידי הבריטים בתחילת 1943 שבו בני המשפחה לבנגאזי ובנו מחדש את ביתם שנהרס

בהפצצות. חיילי הבריגדה הקימו בבנגאזי בית ספר עברי שבו למד חיים. זיקתו לארץ ישראל התחזקה. בסוף 1947, כאשר החריף המאבק בין יהודים לערבים בארץ ישראל, החלו התנכלויות ליהודים בלוב. סבו של חיים נרצח בידי פורעים. בית המשפחה הותקף, אך שכן ערבי ירה באקדח כדי להבריח את הפורעים, ולקח את משפחתו של חיים אל ביתו עד שהרוחות נרגעו. ב-1949 נסעו חיים ומשפחתו לטריפולי והפליגו ממנה לישראל.

בזכות שליטתו בערבית שירת חיים בחיל המודיעין בתפקידי איסוף, מחקר וחקירת שבויים. הוא היה כתב בעיתון **במחנה**, וכשנסע לקהיר עם פמלייתו של ראש הממשלה מנחם בגין לסקר את שיחות השלום עם מצרים הצליח להשיג ראיון בלעדי עם הרמטכ"ל המצרי. חיים מלמד שחמט בהתנדבות בגני ילדים ובמועדוני קשישים. לחיים בן, בת וחמישה נכדים.

אביבה בלום וקס

חודשיים בקירוב. לאחר שמלשין הסגיר את מקום המסתור, הועברה אביבה בין דירות מסתור אחדות במשך כמה חודשים.

גם לובה הצליחה להימלט מהגטו כשהיא מתחזה לפולנייה. היא

הגיעה אל מקום המסתור של אביבה וסיפרה לה כי אביבה אברשה השתתף במרד גטו ורשה, וכי נתפס בידי הגסטפו ונרצח. לובה יצאה מוורשה, ולקחה עמה את אביבה. בעזרת מסמכים מזויפים שהציגו אותה כאלמנת קצין פולני, קיבלה לובה עבודה באחוזת פולנית. באביב 1944 תקפו פרטיזנים פולנים את האחוזת, הרגו את הבעלים ושרפו את האחוזת. לובה ואביבה ברחו לוורשה ושם שרדו בזהות פולנית עד השחרור. אולם שרד אף הוא בזהות בדויה אצל בני משפחתה של בורקובסקה.

לאחר השחרור הצטרפה אביבה לקבוצה של השומר הצעיר וב-1950 עלתה לישראל. לאביבה בת, ארבעה נכדים ועשרה נינים.

אנשי שירות הסדר היהודי את כל השוהים בבית הספר לאחיות. אביבה ואולק הוצעו עם האחיות אל האומשלגפלץ, כיכר השילוחים למחנות השמדה. לובה לא הייתה בבית הספר בעת הגירוש, וכאשר נודע לה עליו היא מיהרה לאומשלגפלץ והצליחה לשכנע את הגרמנים שהאחיות נחוצות לטיפול במגיפות בגטו. הגרמנים שחררו את האחיות, ולובה הבריחה גם את ילדיה באמצעות החבאתם ברכב להובלת גוויות שיצא מהכיכר.

באקציה של ינואר 1943 נכנסו הגרמנים לבית החולים ברחוב גנשה 33. הם עברו מחדר לחדר יורו במאות חולים, רופאים ואחיות. דקות אחדות לפני הטבח הודיעו פעילי מחתרת ללובה על הפעולה, והיא הצליחה להסתיר במרתף כמה מהאחיות והחולים, וכן את שני ילדיה.

לאחר האקציה החליטה לובה להבריח את שני ילדיה מהגטו. ראשית עלה בידיה להבריח את אולק. לאחר מספר שבועות יצאה אביבה מהגטו כשהיא מוסתרת בתוך קבוצה של יהודים שעבדו מחוץ לגטו. היא הגיעה אל אורליה בורקובסקה, כובסת ענייה ובודדה, וזו מצאה משפחה שהסתירה אותה במשך

■ **אביבה בלום וקס נולדה בוורשה בשנת 1932 לאברהם (אברשה) ולובה בלום.** אברשה היה מראשי הבונד ולובה הייתה אחות במקצועה וסגנית מנהלת בית ספר לאחיות. אביבה ואחיה הקטן אולק הושפעו בחינוכם מעוזרת הבית הנוצרית של המשפחה, והפולנית הטובה שדיברו והכרתם את הטקסים הנוצריים סייעו להם להתחזות לנוצרים בתקופת המלחמה.

במהלך הפלישה הגרמנית בספטמבר 1939 נפגע בית המשפחה בהפצצות ועלה באש. אביבה, אמה ואחיה נמלטו מהבניין הבווער, ורצו עד שהגיעו אל ביתה של קרובת משפחה. האב אברהם לא היה בבית בעת ההפצצה, ורק לאחר מספר ימים מצא את משפחתו. לובה וילדיה עברו להתגורר בדירת השירות של האם בבית הספר לאחיות.

עם הקמת גטו ורשה באוקטובר 1940 השיגה לובה בניין בגטו עבור בית הספר לאחיות. מזמן לזמן השתתפו אביבה ואולק בפעילויות של בית היתומים של יאנוש קורצ'אק, אבל אביבה נזהרה מללכת ברחוב, שכן הגרמנים ירו באנשים באופן אקראי וללא סיבה. במהלך האקציה הגדולה בקיץ 1942 גירשו

דקות אחדות לפני הטבח הודיעו פעילי מחתרת ללובה על הפעולה, והיא הצליחה להסתיר במרתח כמה מהאחיות והחולים, וכן את שני ילדיה

יהודה בייליס

■ יהודה בייליס נולד ב-1927 בעיר קובנה בליטא, הצעיר בשלושת בניהם של אליעזר וחנה. ב-1941, כאשר הגרמנים כבשו את ליטא, שהה יהודה בעיירת הנופש פלגנה. הוא נכלא עם עוד נערים יהודים בבית כנסת, שם התעללו בהם שוביהם.

באוקטובר שולחו יהודה והנערים האחרים לגטו קובנה. לאחר ימים מעטים נלקח יהודה עם הוריו ועם עוד אלפים מתושבי הגטו אל הפורט התשיעי, אתר הרצח ההמוני של יהודי קובנה. בהיותו בפורט נדחף יהודה עם עוד יהודים ובהם הוריו אל שפתו של בור. יהודה שמע יריות. היהודים לידו נפלו אל תוך הבור והפילו גם אותו. יהודה איבד את הכרתו. כשהתעורר מצא את עצמו בתחתית הבור. הגופות מעליו היו רבות כל כך שהוא לא ראה את אור היום. הוא פילס את דרכו החוצה בין הגופות ונמלט מהפורט. במהלך הבריחה הוא הגיע לבית כפר וביקש עזרה. דיירי הבית טיפלו בפצעיו, האכילו אותו ונתנו לו בגדים, אך ביקשו שלא יספר שעזרו לו, מחשש לחייהם. בשו בו לגטו סיפר יהודה על קורותיו, אך שומעיו לא האמינו לו.

יום אחד, כאשר עבד מחוץ לגטו, נאמר ליהודה שיש אקציה בגטו. הוא נמלט מהעבודה, וניגש לכתובת שמסר לו דודו. עם בואו למקום התברר לו שזוהי מסעדה. בעלת המסעדה העניקה ליהודה מסתור, וסייעה לו לאמץ זהות בדויה. במסעדה הכיר יהודה צעירה בשם גניה פרמנסקאיטה, וזו הסתירה אותו שנה וחצי בבית משפחתה בכפר. בסוף 1943 הגבירו הגרמנים את החיפוש אחר יהודים מסתתרים, ויהודה נענה לבקשה של אחיו ושב לגטו. במרס 1944 נערכה בגטו אקציה נוספת, שבמהלכה נחטפו מאות ילדים ונרצחו. הורים מעטים הצליחו להסתיר את ילדיהם, ועם סיום האקציה ביקשו אנשי היודנראט להבריח את הילדים האלה אל מקומות מסתור מחוץ לגטו. אנשי היודנראט ידעו על ידידותו של יהודה עם כומר בשם יוקובאוסקיס, וביקשו

שיגייס את הכומר למבצע הברחת הילדים. יהודה הסתכן אל מחוץ לגטו והגיע אל הכומר. זה הסכים להירתם למבצע ההברחה וההסתרה של הילדים. בכל פעם מסרו אנשי היודנראט ליהודה שק ובו ילד מורדם, וציידו אותו בכסף וסיגריות, שוחד לשומרים. הוא היה יוצא מהגטו עם השק, משחד את שומרי הס"ס ומגיע למקום המפגש עם הנזירות ששלח יוקובאוסקיס ואשר לקחו את הילד למקום מסתור. כך הבריח יהודה 22 ילדים מהגטו. לימים הוכרו יוקובאוסקיס ופרמנסקאיטה חסידי אומות העולם. עם חיסול גטו קובנה בקיץ 1944 שולחו יהודה ואחיו יוסף לדכאו, ועבדו במחנות לנדסברג וקאופרינג. יוסף נפטר, ויהודה נותר יחיד מכל משפחתו. ב-1946 עלה יהודה לארץ ישראל באוניית מעפילים. הוא התגייס לצה"ל ולחם במלחמת העצמאות. יהודה היה איש עדות. לו ולרעייתו אהובה שתי בנות, ארבעה נכדים וחמישה נינים.

זוהר ארנון

■ זוהר ארנון נולד ב-1928 בעיר קישוורדה בהונגריה, האמצעי מבין חמשת ילדיהם של בינה ואהרון. הוא למד בחדר, ובגיל עשר הצטרף לתנועת שומר הצעיר והיה לציוני. בגיל 15 עבר בבודפשט כדי ללמוד מקצוע. ב-19 במרס 1944 נכנסו הנאצים לבודפשט. ביוני עבר זוהר להתגורר עם חבר בבית מסומן שהוקצה ליהודים. בזכות המראה ה"ארי" שלו הוא התהלך ברחובות ללא סימן מגן הדוד על בגדיו, אבל כאשר חיפש עבודה, נדחה בכל פעם שהתגלה מוצאו.

יום אחד הגיע זוהר למשרדי הקהילה היהודית בבודפשט כדי לברר מה עלה בגורלם של בני משפחתו שנותרו בקישוורדה. הוא פגש שם את אפרים (אפרא) טייכמן (אגמון), המדריך שלו מהשומר הצעיר. טייכמן סיפר לו שהיה בקישוורדה והציע לצעירים לברוח, אך אלה סירבו כי סברו שהעונש על בריחה הוא רצח כל בני המשפחה. הוא שאל את זוהר אם הוא מוכן לצאת למסע שיטתיים בארץ ישראל, וכאשר זוהר השיב בחיוב, נתן לו טייכמן סכום של כסף בדולרים והורה לו לחכות לו למחרת בערב מול תחנת הרכבת. זוהר הגיע למקום בשעה היעודה, אך לא ראה את

טייכמן. פתאום ניגש אליו קצין במשטרת הרכבת ההונגרית. זוהר נרתע. הקצין אחז בו ושאל: "אתה לא מזהה אותי? אני אפרא".

טייכמן שאל את זוהר אם הוא מוכן לצאת למסע שיטתיים בארץ ישראל, והוא השיב בחיוב

טייכמן היה חבר במחתרת תנועות הנוער הציוניות בבודפשט. אנשי המחתרת ציידו צעירים יהודים במסמכים מזויפים והבריחו אותם לרומניה, וכך הצילו את חייהם של אלפי יהודים. טייכמן הורה לזוהר לקנות כרטיס רכבת לנאג'וואראד הסמוכה לגבול רומניה, ונתן לו מסמכי זהויה מזויפים. המסמכים זיפו בבית מלאכה של המחתרת.

בעת הנסיעה לנאג'וואראד עלו לרכבת שני ז'נדרמים. כאשר ניגשו לזוהר, הוא העמיד פני סובל מכאבי בטן והז'נדרמים הרשו לו לנשט לשירותים. עם צאתו מהשירותים הוא לבש מדים של ארגון נוער הונגרי וזכר היטב את פרטי זהותו החדשה.

הז'נדרמים חקרו אותו, אך הסתפקו בכך ולא לקחו אותו למעצר.

בנאג'וואראד נפגש זוהר עם משה אלפן, פעיל ברשת ההברחה. רק אז התברר לזוהר שברכבת היו עוד תשעה נערים יהודים שנמלטו מהנאצים. אלפן הורה לעשרה להתפזר בעיר בזוגות, כדי שלא לעורר חשד, ולשוב בערב. זוהר וצעיר יהודי נוסף הסתובבו בעיר יחדיו. בערב, כששבו השניים אל מקום המפגש, הצמיד להם אלפן מברית. זה העביר אותם לאישה זקנה, שהסתירה אותם באורווה. למחרת בערב החל המסע של השניים לרומניה. הם הלכו כל הלילה, ועם שחר נגבו את הגבול. זוהר יצא מרומניה, עבר בבולגריה, יוון, טורקיה, סוריה ולבנון, ובינואר 1945 הגיע לארץ ישראל. הוריו ושתיים מאחיותיו נרצחו בשואה. זוהר לחם במלחמת העצמאות ולימים היה יערן, מפיק ובמאי. לזוהר ולרעייתו אהובה שתי בנות.

מדליקי המשואות תש"ף

לאה מרים ראובני

■ **לאה מרים ראובני**
נולדה ב-1926 באירשבה
בצ'כוסלובקיה לאליהו
ואלנה, בת בכורה למשפחה
מסורתית בת תשע נפשות.
ב-1929 היגרה המשפחה
לעיר אנטוורפן בבלגיה.
במאי 1940, כאשר הגרמנים

הפציצו את אנטוורפן, נמלטה המשפחה מהעיר.
במהלך הבריחה נותק הקשר בין אמה של לאה
ושניים מילדיה לבין בני המשפחה האחרים. במשך
שמונה חודשים טיפלה לאה באחיה ובמשק הבית
ותפקדה כאם המשפחה.

כאשר נודע ללאה כי אמה והילדים האבודים
נמצאים בדרום צרפת, היא הלכה למפקדה הגרמנית
וביקשה רישיון נסיעה לדרום צרפת. הגרמנים לא
הרשו לאבי המשפחה לצאת מהעיר, אך אישרו את
נסיעתם של לאה ושני אחיה עד פריז. בלית ברירה
נפרדו הילדים מהאב ונסעו לבד ברכבות, כשהם
חומקים מחיילים גרמנים ומביקורות בדרכים.

בליון עלו חיילים גרמנים לרכבת שבה היו לאה
ואחיה. הגרמנים ראו את הרישיון המוגבל של לאה
ואייסו להוריד אותם מהרכבת. לאה התווכחה עמם

באומץ, ולהפתעתה ויתרו לה הגרמנים. היא המשיכה
אפוא בנסיעה לדרום צרפת, והצליחה לאתר את אמה
בעיר קאראנט. לאחר שבועות אחדים הגיע גם האב,
והמשפחה התאחדה מחדש.

בקיץ 1942 חיפשו שוטרים פליטים יהודים בעיר,
ולאה יצאה לחפש מקום מגורים חדש למשפחתה.
היא נדהה בדרכים ברגל וברכבת, תוך שהיא חומקת
מהגרמנים ועושה את הלילות בחדרי המתנה של
תחנות רכבת. לבסוף הגיעה אל ראש העיירה
שיראק, וזה היה מוכן לתת למשפחתה בית עזוב
ללא שירותים. לאה העבירה את משפחתה לשיראק,
ושם נולד אחיה הקטן.

בנובמבר 1942 השתלטו הגרמנים על דרום
צרפת, למעט האיזור שהיה תחת האיטלקים. כאשר
אביה של לאה נעצר, הלכה לאה אל המפקדה
המקומית וביקשה שישוחרר ליממה אחת. היא טענה
שאמה ילדה זה עתה וזקוקה לעזרתו של האב. המפקד
במקום התרשם מתעוזתה ואישר את הבקשה. לאה
ניצלה זאת כדי לברוח עם אביה לעיר ניס, ששכנה
באזור הכיבוש האיטלקי. לאחר מכן היא הצליחה
להבריח לניס גם את אמה ואת אחיה.

בספטמבר 1943 השתלטה גרמניה על איזור
ניס. לאה ומשפחתה נמלטו שוב, והפעם עם קבוצת

פליטים. לאה שבה על עקבותיה מספר פעמים בדרך
ההררית הקשה, כדי לעזור לקשישים ולנשים שהיו
מטופלות בילדים. היא ובני משפחתה הגיעו לבסוף
לעיירה בורגו סן דלמצו באיטליה. בעיירה פנתה
לכומר דון ויאלה, לימים חסיד אומות העולם, וזה
סייע למשפחה להגיע למנזר באזור פירנצה.

בנובמבר 1943 פשטו הגרמנים על המנזר.
לאה זכרה שההונגרים הם בעלי ברית של הגרמנים
והצליחה לשכנע את הגרמנים שהיא ואמה הונגריות
נוצריות שהמסמכים שלהן אבדו. בדרך דומה הצילה
15 נשים יהודיות נוספות.

לאחר שאביה נתפס ונכלא, לאה האיצה באמה
לברוח לרומא עם הילדים. היא נשארה במנזר כדי
להיות בקשר עם אביה, אך האב גורש למחנות ונרצח.
לאחר השחרור הגיעה לאה לרומא והתאחדה
עם משפחתה. ב-1960 היא עלתה לישראל ועבדה
כאחות בבתי חולים.

לאה מתנדבת בבית אבות ומבקרת ניצולי שואה
בודדים. לה עצמה לא נולדו ילדים. למסיבת יום
הולדתה השמונים הגיעו כל בני משפחתה. אחד
מהם אמר במסיבה: "לולא מעשייך, כל הילדים
האלה לא היו קיימים. הם הילדים שלך".

אברהם כרמי

■ **אברהם כרמי נולד ב-1928 בעיירה קששוביצה בפולין,**
בן יחיד להוריו בצלאל ולאה. עם פלישת הגרמנים
ברחה המשפחה לוורשה וגרה אצל משה פוזנר, דודו
של אברהם שהיה מנהל בית הקברות היהודי. ביתו
של הדוד נהרס בהפצצות, והוא שיכן את משפחתו
ומשפחות נוספות בבניין בבית הקברות.

אברהם התרגל לחיים בבית הקברות, במקום שבו
נערכו 30-40 לוויות ביום. הוא רכש השכלה יהודית
לצד השכלה כללית, ואת בר המצווה שלו ציין בבית
הכנסת בבית הקברות, בסעודת סלק ותפוחי אדמה
שהכינה אמו. אמו עבדה בבניית חומות הגטו, ואברהם
עזר לה בעבודתה, על מנת לעמוד בהספק הנדרש
לשם קבלת כרטיס מזון.

במהלך האקציה הגדולה בקיץ 1942 הגיעו
הגרמנים לחפש יהודים בבית הקברות. דיירי המקום
מיהרו להסתתר בבונקר, אבל אברהם ואמו לא הספיקו
להגיע אל מקום המסתור ונלקחו עם כל עובדי בית
הקברות לאומשלגפלץ, כיכר האיסוף לקראת השילוחים
להשמדה. במהלך החיפוש שערכו בבית הקברות גילו

הגרמנים את הבונקר, שבו
הסתתרו גם בנו של משה
פוזנר ובני משפחתו, וירו
במסתתרים למוות.
באומשלגפלץ הותר
למשה גלבקרון, שומר בבית
הקברות, לעזוב את הכיכר.
עם צאתו מהמקום הוא לקח

עמו את לאה, שהעמידה פנים שהיא אשתו, ואילו את
אברהם הוציא כשהוא מוסתר בתרמיל גב. אביו של
אברהם שולח לטרבליניקה ונרצח. עם שובם לבית
הקברות קברו משה גלבקרון ולאה את בני המשפחה
שנרצחו באקציה.

במרד גטו ורשה באביב 1943 הסתתרו אברהם
ואמו בבונקר, אבל הגרמנים גילו את המקום ולקחו
את כל המסתתרים בו לאומשלגפלץ. אברהם, אמו
ודודו משה פוזנר שולחו למיידנק. במחנה מיידנק
הופרדה האם מאברהם ונרצחה, ואילו אברהם ודודו
הובאו למחנה שבויים בבודזין, שם עבדו בבית חרושת

למטוסים. משה שמר על אברהם, נתן לו ממזונ, החזיק
את ידו בלילות והפיח בו תקווה.

אברהם ומשה שולחו למחנה עבודת כפייה בראדום.
משם הם הוצעו אל תומשוב מזובייצקי, ומשם הוסעו
לברקנאו. בסלקציה אמר משה לאברהם לעמוד זקוף
ולצבוט את לחייו כדי שייראה בריא וכשיר לעבודה.
מברקנאו הועברו יחד בין מחנות עבודה שונים. משה,
סמוך על אברהם והציל אותו לאורך כל הדרך, נפטר
יומיים לפני השחרור מתישיות ומחלות.

בספטמבר 1945 עלה אברהם לארץ ישראל.
במלחמת העצמאות הוא נמנה עם מגיני גוש עציון
ונפל בשבי הירדני. לאחר שחרורו עבד אברהם בבית
הספר החקלאי במקווה ישראל והיה מפקח במשרד
החינוך. הוא היה איש עדות ולווה כמאה קבוצות
בנסיעותיהן למחנות בפולין.

לאברהם ולרבקה, שורדת ברגן-בלזן, שלושה
ילדים, תשעה נכדים ו-23 נינים.

הכתוב הוא עורך תוכן בעברית במחלקת הדיגיטל באגף התקשורת.

נושאת דבר הניצולים: נעמי קסוטו

■ נעמי קסוטו נולדה בשנת 1938 בעיר שטרסבורג בצרפת ליהודה-ליאו כהן ולרחל לבית שלוס, פליטים שברחו מגרמניה לאחר עליית הנאצים לשלטון. ליאו הצטרף לתנועת הנוער של הצופים

היהודים בצרפת ועסק בה בין השאר בהוראת יהדות, עברית, תנ"ך, תפילה ומוזיקה. הוריו ושלושת אחיו עלו לארץ ישראל, אך הוא נשאר עם הצופים מתוך תחושת שליוחות, ומתוך רצון לטעת בהם קשר רגשי לארץ ישראל.

בדצמבר 1939 התגייס ליאו ללגיון הזרים ונשלח לצפון אפריקה. נעמי ואמה עברו למואסק בדרום צרפת, ועם שובו של ליאו לצרפת ב-1940 הוא הנהיג את הצופים היהודים באזור. בין השאר הוא ארגן את מקהלת הצופים והופיע עמה בדרום צרפת, גם לפני קהל לא יהודי. בשנה הזאת נולד אחיה של נעמי, אריאל.

והוא החליט להישאר עם בני הנוער, להוביל אותם לספרד ולעלות עמם לארץ ישראל. סיפורה נעמי: "לפני שנפרדנו, סמוך לגבול שווייץ, בירך אותי אבא בברכת ה' והבטיח שנתראה בארץ ישראל".

ב-2 במאי 1944 חצו נעמי ובני משפחתה את הגבול. ליאו נשאר בצרפת והמשיך בפעילותו, בניסיון לארגן הצלת צעירים יהודים באמצעות הברחתם לספרד ומשם לארץ ישראל. שבועיים לאחר הפרידה מנעמי ומיתר בני משפחתו נתפס ליאו בידי הגסטפו. הוא נשלח למעצר במחנה דראנסי, נכלל בטרנספורט 77 למזרח, ולאחר חודשים מעטים נרצח באחד ממחנות הריכוז.

ב-1945 עלתה נעמי לארץ ישראל. אמה נישאה בשנית.

נעמי היא ד"ר לתולדות האמנות. היא עבדה במשרד החינוך בתחום ההוראה באמנות מעשית ועיונית וכמרכזת תוכניות לימוד באמנות. היא התמחתה במגזרות נייר, עורכת תערוכות בארץ ומדריכה באתרי אמנות בארץ ובעולם. לנעמי ולבעלה דוד ילדים, נכדים ונינים.

ליאו היה סגנו של מנהיג הצופים היהודים בצרפת, רובר גמזון (קסטור). כאשר גמזון הטיל על ליאו לנהל חווה בעיירה לוטרק, עברה המשפחה כולה להתגורר בחווה. ליאו נהג לעבור בין מרכזי הילדים שהתנועה הקימה ובין הפליטים היהודים הנרדפים כדי לרומם את רוחם ולדאוג למחסורם. הוא גם היה חלק מקבוצה שפעלה להוציא לאור את העיתון **היה הוגן**, שחולק במקומות שבהם הסתתרו יהודים בדרום צרפת, ואת עיתון הנוער **חזק ואמץ**, שטיפח שמחת חיים, ואת אהבת היהדות, אהבת ארץ ישראל והשאיפה לבנות ולהיבנות בה.

ב-1943, לאחר שתנועת הצופים היהודים ירדה למחתרת בגלל האיסור שהטילו שלטונות הכיבוש על פעילותה, פורקה חוות לוטרק והמשפחה עברה לעיר קאסטור, גם היא בדרום צרפת, שם נולדה אחותה של נעמי, אביבה, ב-1944.

במהלך המנוסה הגיעו נעמי ומשפחתה לגבול שווייץ. חברי מחתרת ניסו לשכנע את ליאו לחצות את הגבול לשווייץ עם בני משפחתו, אך הנהגת הצופים היהודים בחרה בו שיוביל קבוצת נוער מצרפת לספרד,

תערוכה מקוונת חדשה

"אחד בשביל כולם": הצלה בידי יהודים"

יונה קובו

מתחם הקונסוליה למקום שבו זויפו מסמכים, הוסתר נשק וניתן מקלט ליהודים. במסגרת תפקידו כקונסול נפגש סקורניצקי עם אנשי גסטפו וראה מפעם לפעם רשימות של יהודים המיועדים למעצר. הוא הצליח לקרוא את השמות שהופיעו הפוכים על הדף מולו, לשנן אותם ולהזהיר את בעליהם שעומדים לעצור אותם. בעדויות רבות של ניצולי שואה מוזכרים מעשי חסד ועזרה של יהודים. לא תמיד זכרו העדים את שמות מציליהם; לעתים הזכירו אותם על פי התפקיד שמילאו במחנה, ולעתים ציינו את מציליהם בשם הפרטי, בשם משפחתם או במקצועם, אך לא סיפרו דבר מעבר לכך. אחד הפריטים המוצגים בתערוכה הוא תחריט של שושנה לנדוי שאותו הקדישה לאיש שהציל את חייה. שושנה נולדה ב-1926 בחיפה. קשיים כלכליים גרמו להוריה להגר לגרמניה ושם הם נפרדו. אמה נישאה בשנית למר אופרכט, שהיה בעל אזרחות שווייצית. ב-1938 עקרה משפחת אופרכט לפריז, וב-1942 עזבו בני הזוג אופרכט את העיר הכבושה ועברו לשווייץ. שושנה, שהייתה חסרת אזרחות, נותרה לבדה וגורשה למחנה דרנסי, שם פגשה עורך דין שהכירה והוא פעל רבות כדי למנוע את גירושם למחנות במזרח. ואמנם, לאחר כשלושה חודשים בדרנסי הוכרה שושנה רשמית כפליטה ויצאה לשווייץ, שם התאחדה עם אמה. שמו של מצילה נותר עלום.

הכתבת היא תחקירנית ורכזת תערוכות מקוונות במחלקת הדיגיטל, אגף התקשורת.

■ "פעלתי במסגרת חבורה מיוחדת במינה של אנשים, שפעלו כולם בשביל אחד והאחד בשביל כולם להצלת חיים. לא זכור לי שנתקלתי בקבוצה מסוג זה: כה מלוכדת [...] כה עצמאית ובעלת תושייה בעזרה למען הזולת ובנכונות לפעול למענו תוך סיכון עצמי".

כך כתב מנוס דיאמנט על חבריו, חברי "נאשה גרופה" (בפולנית: הקבוצה שלנו), קבוצת צעירים מתנועת הנוער הציוני שהתארגנה ב-1942 בחבל זגלמביה בפולין. הם חיבלו ברכוש גרמני, ניסו למנוע גירוש יהודים לאושוויץ, השיגו תעודות מזויפות והבריחו יהודים לסלובקיה, לאוסטריה ולהונגריה. כ-50 מחברי הקבוצה שרדו. אחד מהם היה מנוס, לימים מלוכדי אדולף אייכמן.

בעדויות רבות של ניצולי שואה מוזכרים מעשי חסד ועזרה של יהודים

לקראת יום הזיכרון לשואה ולגבורה תש"ף עלתה לאתר האינטרנט של יד ושם תערוכה מקוונת חדשה העוסקת בנושא המרכזי של יום הזיכרון השנה: הצלה בידי יהודים. התערוכה מציגה את הסיפורים של חברי "נאשה גרופה" ושל מצילים אחרים. אחד הסיפורים המוצגים בתערוכה הוא סיפורו של שמואל סקורניצקי, שאימץ את השם סנטוס מונטרו ונעשה קונסול ספרד בפועל בעיר סנט אטיין בדרום צרפת. תחת ניהולו הפך

יום הזיכרון לשואה ולגבורה תש"ף

■ **עצרת הפתיחה של יום הזיכרון לשואה ולגבורה תש"ף (20 באפריל) תצולם מראש ללא קהל, ותשודר במועד הרגיל בדף הפייסבוק של יד ושם בעברית ובאנגלית, ובאתרי האינטרנט של יד ושם בעברית, באנגלית, ברוסית, בצרפתית, בספרדית ובגרמנית (כולל כתוביות תרגום).** למחרת בבוקר (21 באפריל) יתקיים טקס הנחת הזרים לרגלי אנדרטת מרד גטו ורשה ביד ושם ללא קהל. עצרת תנועות הנוער המסורתית תיערך בידי משרד החינוך בשיתוף יד ושם במתכונת אולפנית מוקלטת מראש ותשודר בערוצים המקוונים של משרד החינוך.

לציון היום העלה יד ושם מיני-אתרים, שמספקים שפע של תכנים מקוונים לציבור הרחב: מידע על הנושא המרכזי, הסיפורים וסרטוני הווידאו של מדליקי המשואות, חומרים חינוכיים, תערוכות מקוונות הקשורות לנושא השנתי, כולל התערוכה המקוונת החדשה "אחד בשביל כולם: הצלה בידי יהודים" (ראו עמ' 7).

כל ערוצי המדיה החברתית של יד ושם בשפות השונות ישתפו תכנים מגוונים העוסקים בנושא המרכזי ובסיפוריהם של ניצולי השואה מדליקי המשואות (סרטוני וידאו והסיפור האישי), וכן יזמות אחרות שיעוררו התעניינות ומעורבות של קהל העוקבים. גם בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה פיתח מיני-אתר מיוחד לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה 2020. האתר כולל שפע של חומרים פדגוגיים, בהם פודקאסטים של יד ושם על נושאים כמו הצלה בידי יהודים, מבצע ריינהרד, פרויקט איסוף השמות ונשים בשואה. במיני-אתר יש גם סרטי עדויות חינוכיים, סרטונים היסטוריים ומושגים מונפשים.

יד ושם יעמיד לרשות הציבור רשימה של שמות קורבנות שואה להקראה ביום השואה. השנה יד ושם יעודד אנשים לצלם את עצמם או את בני משפחותיהם מקריאים את השמות, וכן להעלות את הסרטונים למדיה החברתית בכל דרך שיבחרו (פוסטים, סטוריס וכו') ולהשתמש בתיג מיוחד (האשטאג): #זוכרים_מהבית

יום הזיכרון לשואה ולגבורה תש"ף
הצלה בידי יהודים בשואה - סולידריות בעולם מתפרק

“כוח האמת הוא בזיכרוננו - זה מנחה האדם, וזה אנו רוצים לחיות, וזה אנו רוצים... ומחייבים לעצמנו את נתיבים לגיטימיים, את אנו המחויבים שהמטל עלינו צו למחול דרך אל השמים, הרי עלינו ראשית כל לא לשכוח ולרשום.”
ג'וזפין ג'וזפין ז'בוטינסקי, יו"ר מועדון יד ושם, אפריל

- נשיא מרכזי**
הנהגת ימי הזיכרון בשואה - סולידריות בעולם
תאריך: 20 באפריל
- יום הזיכרון לשואה ולגבורה תש"ף**
סולידריות
שנים קודמות
- מדייקי המשואות**
בכל שנה נבחרים שישה ניצולי שואה מדליקי המשואות לזכר שימיה מילתן יהודים ונרצחו בשואה
תאריך: 20 באפריל
- מבטיים אל העבר**
יום הזיכרון לשואה ולגבורה, יד ושם
תאריך: 20 באפריל
- תמונות מאירועים**
התקיים המרכזיים מרכז יום הזיכרון לשואה ולגבורה נתיבים חדשים יד ושם בשבוע ובמסגרת של פ"ו גניסן.
תאריך: 20 באפריל
- שמות**
שמות נרצחים
המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה
תאריך: 20 באפריל
- בחרנו בחיים**
ימי הזיכרון והחיים יחד
תאריך: 20 באפריל

כתב העת **יד ושם ירושלים**
ת"ד 3477 ירושלים 9103401
טלפון 02-6443400, פקס 02-6443409
yv.magazine@yadvashem.org.il
www.yadvashem.org

